

Seria C.

I. J. H. R. No. 24.

CUNOSTINTE FOLOSITOARE

Seria C.

DIN LUMEA LARGA

SUB DIRECTIVA REDACTIONALA A D-LUI PROF. UNIVERSITAR
I. SIMIONESCU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

NICULAI MILESCU IN CHINA

DE

I. SIMIONESCU

Profesor la Universitatea din Iasi.

Seria C. CARTEA ROMANEASCĂ No. 24.

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE”

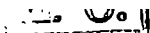
Biblioteca cu caracter enciclopedic, pentru lămurirea pe înțelesul tuturor a problemelor din domeniul științific și geografic. Apare sub direcția *D-lui I. Simionescu*, prof. la universitatea din Iași, Membru al Academiei Române, fost secretar general la Ministerul de Instrucție.

Fiecare broșură de 32 pag. cu figuri, costă numai 4 lei. Se primesc și abonamente și anume pentru 20 numere 60 lei, trimiși prin mandat poștal pe adresa «*CARTEA ROMÂNEASCĂ*», *B-dul Academiei, 3 București*.

Seria A. „Știința pentru toți”.

- No. 1. Cum era omul primitiv de *I. Simionescu*.
- „ 2. Viața omului primitiv de *I. Simionescu*.
- „ 3. Gazările naturale de *I. Simionescu*.
- „ 4. Albinele de *T. A. Bădărău*
- „ 5. Diabetul, îngrășarea, gălbănirea de *Dr. Căhănescu*.
- „ 6. Raze vizibile și invizibile de *C. V. Gheorghiu*.
- „ 7. Viața microbilor de *Dr. I. Gheorghiu*.
- „ 8. Furnicile de *T. A. Bădărău*.
- „ 9. Viața plantelor de *I. Simionescu*.
- „ 10-11. Pasteur de *C. Motaș*.
- „ 12. Soarele și luna de *I. Simionescu*.
- „ 13. Telefonii fără fir de *Tr. Lalescu*.
- „ 14. Porumbelii Mesageri de *V. Sadoveanu*.
- „ 15. Planeta Marte de *Ion Pașa*.
- „ 16. Dela Omer la Einstein de *General Sc. Panaitescu*.
- „ 17. Cum vedem de *Dr. I. Glăvan*.
- „ 18. Razele X. de *Al. Cișman*.
- „ 19. Omul dela Cucuteni de *I. Simionescu*.
- „ 20. Protozoarele de *I. Lepși*.
- „ 21. Fulgerul și trăsnetul de *C. G. Brădeșteanu*
- „ 22. Nebuloasele gazoase de *M. E. Herovanu*
- „ 23. Bacteriile folositoare de *I. Popu-Câmpeanu*.
- „ 24. Scrisori cerești (Meteorite) de *I. Simionescu*.
- „ 25. Din istoricul electricității de *Stel. C. Ionescu*.
- „ 26. Mercur și Venus de *C. Negoită*.
- „ 27. Reumatism și arteroscleroza de *Dr. M. Căhănescu*
- „ 28. Oameni de inițiativă, de *Apostol D. Culea*.

Seria C.

No. 24

**CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE
DIN LUMEA LARGĂ**

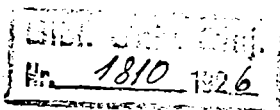
NICULAI MILESCU IN CHINA

DE

I. SIMIONESCU

Profesor la Universitatea din Iași.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BUCUREȘTI

EDITURA „CARTEA ROMANEASCA”.

12.408

Cereți din vreme:

222101

CALENDARUL GOSPODARILOR

PE ANUL 1926

întocmit de *I. SIMIONESCU*.

Cel mai răspândit Calendar în mulțimea satelor.

„Calendarul acesta a izbutit să prindă multumită priceperii, întâi, și dragostei, mai ales, cu care e înjghebat. O bărbăție cumpătată și sfătoasă se întâlnește pe toate paginile. Indemnuri, lămuriri, povești și cântece, împărțite pe luni, schimbându-se și strălucind ca o vegetație sub unghiul tot altul al primblării Soarelui. Ii fac trupul“.

(Buletinul Cărții)

Cei ce vor să-l aibă să se asigure de pe acum, făcând comanda la editura Cartea Românească B-dul Academiei, 3 București.

Viața lui Niculai Milescu

Spatarul Niculai Milescu de locul lui era din județul Vaslui, unde avea moșii. S'a născut la 1625 după unii, de și el, când a fost întrebat de către Împăratul Chinei de câți ani e, a răspuns de 40. După spusa lui, s'ar fi născut deci la 1636.

Din cine se trage și cum i-a fost copilăria, nimic nu se cunoaște. Atât se știe că era un mare învățat. Nu ne spune aceasta numai cronicarul *I. Neculce* când scrie că era „prea învățat și cărturar“, dar de preț sunt și mărturiile aduse de oameni din țările apusului, care erau în măsură să-și dea samă de valoarea unui om. Astfel de Pomponne trimesul lui Ludovic al 14-lea la curtea din Suedia, fost apoi Ministru de externe în Franța și prietenul D-nei de Sévigné venind în legătură cu *Milescu*, s'a minunat și de câte limbi vorbea și de adâncă lui știință în toate. „Nici nu mi-aș fi putut închipui“ zice el „că un om venit din apropierea țării tătărești, să cunoască atâtea limbi și să se priceapă în toate soiurile de probleme, când ștai de vorbă cu el“.

„Știa că Milescu se trage din Moldova, căci îl numește „*seigneur moldave*“, boier din Moldova. Uneori îi zice baron, socotind acest titlu de nobilime din țara lui, tot una cu cel de

Spatar din Moldova. De altfel în literatura străină e cunoscut mai mult sub numele lui de boerie de cât sub cel de familie. Unii îi zic chiar Baron Spatharius, alții numai Spathary, rușii Niculai Gabrilovici Spathari, pe cari chinezii l-au botezat Mi-ko-Li.

Tot așa, pe când Milescu erà în Peking stătea adese de vorbă cu călugării iscusii, vestiți ca învățați. Unul din ei, *Wilsen*, scrie despre *Milescu* vorbe măgulitoare. „Spatarius, era un bărbat deosebit de învățat și cunoștea latineasca de minune“. Până și împăratul Chinei l-a întrebât cum de a ajuns să știe atâtea și filosofie și matematică și trigonometrie, după cât i s'a spus probabil de cătră iesuiții cu care vorbise.

Milescu nu numai că a învățat la Constantinopol cu *Gavril Vlasie*, ajuns mai târziu metropolit, dar a studiat și în Italia, la Universitatea din Padua, ocupându-se, mai mult de matematică și St. Naturale.

Putea să vorbească o mulțime de limbi. Toți au rămas mirați cât de bine posedea latineasca; știa apoi limba română, italiană, rusă, greceasca nouă și veche, turceasca și arăbeasca.

Mai ales în chestiunile religioase, era recunoscut, pe acele vremuri, drept autoritate. Intr'o prea încurcată discuție cu un calvin care atacase unele părți din temelul religiei catolice și ortodoxe, pomenitul ministru francez nu găsi altul mai nimerit să răspundă, de cât pe *Milescu*,

A scris multe scrieri religioase sau istorice: Cartea profetului Daniel, Cartea despre Sibile, despre Muse, Arithmologie, Vasilioghion sau despre împărații de samă începând cu cei mai vechi. A tradus în românește Biblia, după cum cu multă încredere se socoate, că el e autorul unei Cronici românești.

Scrierile lui mai de preț sunt însă din domeniul geografiei. Sunt cele mai importante căci și azi se folosesc. Una din ele: *Jurnalul de călătorie* până la granița chinezească, a fost, singura de altfel, tradusă și în românește în *Analele Academiei române* din 1880, de către Gh. Sion. Celelalte, rămase în manuscris, n'au fost tipărite decât târziu, după vre-o două veacuri și mai bine, măcar că copii de pe ele se găseau mai multe în arhivele rusești, ceia ce arată că au fost cetite și cercetate. Dovadă de însemnătatea lor este că un învățat englez, *Baddeley*, a găsit de cuviință să le traducă în englezește, într'o carte apărută în 1919. Jumătate din volumul al 2-lea al cărții tipărită cu lux, numai în 250 exemplare, plătită și 18.000 lei exemplarul, se ocupă numai de *Spathary, Milescu* al nostru.

În acest chip abia acum se poate vedea și la noi ce a produs acest ales între aleșii neamului nostru.

Pe lângă însemnările de drum de la Tobolsk până la granița Chinei, *Milescu* a scris și însemnările din drumul prin China, precum și acele, din vremea de peste trei luni cât a stat în Peking, capitala Chinei.

Nu sunt numai însemnări geografice, așa cum i s'a cerut, să arate drumurile făcute și ce a văzut. El descrie într'un stil limpede, curgător și viu observările zilnice din viața și obiceiurile țării în care a trăit atâta vreme.

Iată cum judecă învățatul englez scrisul lui *Milescu*:

„Putem fi îndreptățiți să ne întrebăm dacă scrisul lui plin, curgător și limpede, adevărul istoric din călătoria lui în curmezșul Asiei, urmată de popasul plin de peripeții la curtea din China, nu are o însemnătate pentru lite-

ratura rusească, în afară de valoarea ca o contribuție la cunoștințele politice și geografice". Nici nu poate fi mai lămurit. În vremea când în Rusia nu se cunoștea aproape nimic din scrierile clasice, universale, când nu se tipăreau de cât cărți de rugăciuni sau biblia, în acea vreme românul *Milescu* face excepție, scrizul său însemnând începutul literaturii rusești, cu conținut altul de cât cel obicinuit, din câmpul religios.

Dar ca o încheere a observațiilor adunate din trudnica și lunga lui călătorie prin Asia, *Milescu*, ca un învățat de seamă ce eră, socoate că e nimerit să deie și o ochire generală asupra mării împărății. Pentru aceasta el a scris „*Descrierea Chinei*”, care s'a bucurat pe acele timpuri de o mare popularitate, judecată prin numărul de copii scoase după manuscrisul original, resletite nu numai în Biblioteca din Petrograd, dar și în colecțiuni particulare.

Instruit în trigonometrie și matematică, *Milescu* nu s'a mulțumit numai cu observări, ci a făcut și o hartă a ținuturilor călcate. Harta sa a apărut reprodusă în lucrarea iesuitului *d'Avril*, tipărită la Paris în anul 1692.

Din întreagă această activitate literară și științifică variată, se poate ușor scoate încheierea asupra valorii de mare învățat a lui *Milescu*, mai ales dacă se ține seamă nu numai de vremea când a scris, dar și de locul în care a trăit.

Pe lângă însușirile de scriitor, cea ce eră mare lucru în veacul al 17-lea, prin părțile noastre, *Milescu* a avut și toate calitățile unui explorator geografic, întru nimic mai prejos de ale lui *Sven Hedin*. După cum se va arăta mai încolo, Siberia din veacul al 17-lea, eră încă o țară ocupată de triburi nomade, dușmănoase. A le înfruntă, a trece printre ele,

a birui viclenia diplomaților chinezi nu eră ușor. N'ar fi ajuns la ținta propusă, dacă nu aveă curaj, hotărâre și vioiciune la minte, ca să ocolească piedicile ce-i ieșeau în cale din partea oamenilor sau a naturii.

Ce admirăm în isprăvile unui Stanley? Hotărârea de a străbate desigurile pădurilor nestrăbătute și a înfruntă repezișurile primejdioase din cursul râului Congo. Cu două veacuri mai înainte, Milescu a făcut aceleași isprăvi în continentul puțin călcat de Europeanii din necunoscuta Asie. Când cetim destăinuirile lui *Sven Hedin* asupra iscusințelor întrebuițate în Tibet pentru a înșela strașnica vigilență a tibetanilor, istețimea lui ne pune în uimire. Iimp de câte-va săptămâni *Milescu* a trebuit să țină piept vicleşugurilor întrebuițate de căpeteniile mongole și mandarinii vestiți în diplomație și la urmă a biruit, spre deosebire de alți înaintași de ai lui, ruși, cum a fost *Baicof*.

Scriitor desăvârșit, învățat fără păreche, explorator curajos, *Milescu* este o figură deosebită în istoria cuceririi Asiei de către Europeani.

„Situația și fama lui” scrie *Baddeley* „este unică. Nu poate fi mai ușor de arătat cât de mare contrast eră între acest învățat român și între cazacii inculți, înaintașii lui în cercetarea drumului spre China. Ce a scris formează un întreg, bogat în informațiuni topografice a Asiei de nord, remarcabil prin întindere și precisiune; pentru timpul când a fost scris stă fără comparație în istoria literaturii rusești.

Mai mult; dacă lăsăm la o parte China, e fără comparație chiar în literatura lumii”.

De puțini exploratori se pot spune asemenea cuvinte de laudă, venite din partea unui adânc cunoscător al descoperirilor din Asia.

De altfel învățătura lui de toți recunoscută

eră altoită pe o fire deosebită de a celoralți oameni. Nu numai că era mândru, ambițios, dar înclinat spre aventuri. Viața lui, până să ajungă la Moscova, a fost un șir lung de pribegii, prin Europa întreagă, cu peripeții din care numai inteligența lui vioaie l-a scăpat.

Eră o fire mândră. *I. Neculce* îl zugrăvește de minune. „Eră mândru și bogat și umbla cu povodnici înainte domneșii, cu busdugane și cu paloșe, cu soltare, tot sârmă la cai“. Mândria ș'o arăta nu numai în Moldova, la curtea lui Ștefăniță-Vodă, ci și hăt departe, când eră la curtea împăratului chinezesc. Chemat să se presinte în fața împăratului, i s'a spus că trebuie să se ploconească de nouă ori. Ambasadorului i s'a părut că aceasta înseamnă o înjosire a demnității lui de trimes special al „Autocratului întregii Rusii, mare, mică și albă“. Nici în ruptul capului n'a vroit să se plece mai mult de o singură dată și numai după lungi discuțiuni a cedat să se ploconească de 3 ori. Din cauza acestor îndârjite apucături de nesupunere la eticheta curții, *Mi-ko-lai*, cum îl botezară Chinezii, nu a lăsat prea plăcute amintiri în Peking.

Energia lui naturală, nu o poate cheltui în cercul restrâns de activitate la Curtea Domnului moldovan, de cât prin neastâmpăr și intrigi.

Ștefăniță-Vodă, îl aveă în mare dragoste. „Și lui Ștefăniță-Vodă îi eră prea drag, și-l ținea prea bine, și tot la masă îl puneă și se giuca în cărți cu dânsul, și la sfaturi; că eră atunci gramatic la dânsul“ (*I. Neculce*). *Milescu* însă, neastâmpărat din fire, încearcă să urzască împotriva prietenului său domnesc.

„Ear când a fost odată, nu s'a săturat de bine și de cinstea lui Ștefăniță-Vodă, ci a șezut și a scris niște cărți viclene și le-au pus într'un

băț sfredelit și le-au trimes la Constantin-Vodă cel bătrân Basarab, în țara leșască, ca să se ridice de acolo cu oști, să vie să scoată pe Ștefăniță-Vodă din domnie“.

Constantin Basarab nu se potrivea ispitei și făcù cunoscută viclenia lui Mileșcu. Ștefăniță-Vodă s'a supărat din cale-afară și a pus de i-a tăiat nasul.

„Deci Ștefăniță-Vodă cum a văzut bățul cu cărțile, s'a prea mâniat și l-a și adus pe acel N. Mileșcu înaintea lui, în casa cea mică și a pus pe călău de i-a tăiat nasul; scoțând Ștefăniță-Vodă în grabă hangerul lui din brâu, a dat de i-a tăiat călăul nasul; și nu a vrut să-l lase pe călău să-i taie nasul cu cuțitul lui călău, ci cu hangerul lui Ștefăniță-Vodă i-a tăiat nasul“. Domnitorul i-a arătat lui Mileșcu în acest chip, cât de mult ținea la dânsul. De atunci lui Mileșcu i se mai spune și Spatarul Cârnel.

De rușine, fuge din Moldova. Incepe să pribegiască în largul lumii.

Pe vremea aceea erà mare frământare în Principate. După domnia îndelungă a lui Vasile Lupu în Moldova și Matei Basarab în Muntenia, urmează schimbări dese în scaunele de domnie, puse la mezat de către Turci. Erà începutul frământărilor din perioada domnilor fanarioți, cari au adus țărilor atâta pacoste. Acelaș domn, când e în Moldova, când e în Muntenia, când fuge peste graniță.

Pribegiile lui Mileșcu sunt în legătură cu această soartă nehotărâtă a domnilor. Neputând să mai steie în Moldova, se opoșeste la *Gri-gore-Ghica*, domn al Munteniei. Acesta, dându-și samă de valoarea lui Mileșcu, îl numește un soi de reprezentant al său la Constantinopol. Dar nici acolo nu se astâmpără, căci își dă mâna

pe ascuns pentru Șerban Cantacuzino. Din pricina aceasta își ia lumea'n cap. Neputând să se aciuiete nici în Moldova, nici în Muntenia, dar nici să mai steie și în Constantinopol, fuge tocmai în Germania, la ducele de Brandenburg, Friederich Wilhelm, „care îl primește bine”. La această curte, pe vremea aceea una din cele mai alese din Germania, Milescu stă mai mulți ani, ocupându-se cu diferite studii. Aice se supune la o operație de Rhinoplastie, una din cele dintâi operațiuni de acest soi, căutând să-și îndrepte semnul pe care i-l făcuse Ștefăniță-Vodă. Cel puțin așa reiese din naiva relațiune a cronicarului Niculce:

„După aceia Nicolai Cârnuț a fugit în țara Nemțească și a găsit acolo un doftor de-i tot slobozia sângele din obraz, și-l boția la nas; și așa, din zi în zi, sângele se închea, de i-a crescut nasul la doc, den s'a tămăduit; iar când a venit aici în țară, la domnia lui Ilieș-Vodă, numai de abea s'a fost cunoscând nasul că-i tăiat”.

Din Brandenburg, Milescu se duce la Stettin pe lângă fostul domnitor al Moldovei, Gheorghe Ștefan, un alt pribeag în felul lui. Acesta îl trimete pe Milescu la curtea regelui Carol al XI-lea din Stockholm. Aice vine în legătură cu trimișii țărilor apusene, care se minunează de inteligența acestui „gentilhomme moldave” ca și de adâncile lui cunoștințe în ramuri diferite.

Pentru un om de cultura lui Milescu și de inteligența lui aceste popasuri îndelungi prin centre de largă cultură, nu puteau de cât să-i folosească. De la Constantinopol la Ștockholm, în mediuri atât de diferite, mintea lui iscoditoare se îmbogățește cu tot soiul de cunoștinți, căci nu eră fire care să nu se folosască de orice puteă să-i fie de folos.

Ca dovadă că chiar în drumurile lui de pribegie, cată și cercetează, este faptul cunoscut de care vorbește învățatul francez Picot, cel dintâi care s'a ocupat de acest moldovan cărturar.

Când a fost trimis ca să treacă în Ardeal cu o oștire de 1000 de oameni, după îndemnul Porții, abătându-se în drum pe la Mănăstirea Neamț, Milescu găsește vreme ca să cerceteze arhivele mănăstirii, luându-și probabil însemnări pentru Cronica românească, pe care a alcătuit-o. Cu atât mai mult nu ar fi putut trăi în lenevire, cât a trăit în centrele cu o civilizație înaintată, după cum și cât a stat la Peking, a găsit prilej ca să intre în discuțiuni aproape zilnice cu învățații iesuiți de acolo

Așa se lămurește superioritatea scrisului său nu numai asupra cronicarilor vremii din Moldova, chiar a lui Miron Costin, dar și însemnătatea lui în literatura rusească.

Intrecu cu mult în limpeziciune și sentimentaltitate chiar scrisul celui alt mare și adevărat savant moldovan *D. Cantemir*.

La 1669 Gheorghe Stefan moare în pribegie, iar osemintele lui sunt aduse în țară spre a fi înmormântate în Mănăstirea Cașinului, pe care o clădise. Milescu nu mai avea ce să caute în străinătate, dar îi vine greu să rămâie și în țară, după cele ce le-a săvârșit. A mai trecut prin Moldova pe vremea lui Ilieș-Vodă, dar nu a stat prea îndelung. Și astfel ajunge la Moscova, în 1671, pe vremea când acolo eră împărat Alexei Mihailovici, tatăl lui Petru cel Mare. Milescu vine în capitala Rusiei, cu calde scrisori de recomandare de la prietenul său Mitropolitul Dosotei, către Matvejeff, favorul țarului din acel timp. De sigur dându-și sama de serviciile pe care Moldovanul le poate aduce împărăției, Milescu este numit ca interpret șef

la Ministerul de externe „pentru grecește, latinește și alte limbi“.

Tot după recomandarea lui Matvejeff, Țarul Alexei, însărcinează pe Milescu cu conducerea expedițiunii spre China, spre a cercetă care sunt drumurile mai lesnicioase de legătură comercială între Siberia, asupra căreia Rusia abea puse stăpânire și între vecina puternică, China sau Kitai. Astfel își începe N. Milescu drumul care l-a făcut vestit, fiind socotit ca unul care a adus mari servicii împărăției rusești, în veacul al 17-lea.

Călătoria lui Milescu ține din primăvara anului 1675 și până în toamna anului 1676, când pornește din Peking spre casă.

Rezultatul călătoriei sale se cunoaște acum, cu toate amănunțele.

În vremea cât Milescu se întorcea, moare Țarul Alexei Michailovici; după el urmează fiul său Theodor, din întâia căsătorie. Matvejeff cade în disgrație acuzat de vrăjitorie; i se ieau moșiile și este exilat.

În drum spre casă, Milescu găsește o atmosferă dușmănoasă. Il ajunge și pe el soarta lui Cristofor Columb ori a lui Cortez. Prin disgrația protectorului său, dușmanii îl urmăresc. Drept recunoștință pentru serviciul făcut i se aduc învinuiri grele, din partea unuia dintre tovarășii lui de drum, Milovanoff. Ba că a dat împăratului Chinei hărțile imperiului moscovit, ba că a schimbat darurile, însușindu-și pe cele mai de preț și câte altele, care n'ar fi găsit desigur cătare, dacă Matvejeff ar mai, fi fost ministru a tot puternic. Răutatea omenescă este aceiași pretutindeni în Spanja ca și la Moscova.

Invinuirile pare-se că au prins, căci Neculce ne spune că după ce i s'au luat darurile și tot ce

a avut, „l'au făcut surgun la Sibir și a șezut câți-va ani surgun la Sibir“.

Au venit însă și zile mai bune, cătră bătrânețe. După Țarul Teodor, vine la tron Petru cel-Mare, fiul lui Alexei din a doua căsătorie. Ce a urmat tot Neculce povestește mai frumos:

„Iară mai pe urmă ridicându-se Petru Impărat fiul lui Alecsei Mihailovici, carele a venit aici în țară, în Moldova, de s'a bătut cu Turcii, la Stănilești din jos de Huși, în ținutul Fălciului, ajuns'a Cârnuț din Sibir cu cărți la dânsul, la Impăratul Petru Alecsievici, de i-a făcut știre de toate ce a făcut și cum este surgun. Atunci Petru Alecsievici Impărat, îndată a chemat senatorii și a întrebat zicând: „unde este dascălul meu, cel ce m'a învățat carte? Acum, curând să-l aduceți!“ . Și îndată a repezit de olac și l-au adus la Petru Alecsievici. Impăratul Moskului, în Stoliță și l-a întrebat ce a văzut și ce a pățit; și i-a plătit lucrurile toate acele de la senatori ce-i luase până la un cap de ață; și diamantul cel mare, Impăratul după ce l-a văzut, s'a mirat și l-a dat în hasnaua cea împărătească; iar Cârnuțului i-a dat 80 de pungi de bani; și l-a luat în dragoste și în milă și l-a pus iar sfetnic. Și când a ras barbele, Impăratul Moskalilor, atunci când ș'a schimbat portul, atunci singur Impăratul i-a ras barba cu mâna lui. Și a trăit Cârnuț până la a doua domnie a lui Mihai Vodă Racoviță și atunci a murit, (la 1708), care mare cinste i-a făcut Impăratul la moartea lui și mare părere de rău a avut după dânsul, că eră trebuitor la acele vremuri“.

Și astfel se încheie viața acestui sbuciumat Moldovan. Dacă n'a putut să aducă serviciul țării sale, după cât eră în măsură, prin inteligența și cultura lui, nu e din a lui vină,

ci din pricina nenorocitelor vâului neprielnice care se abătura asupra Moldovei.

Nu fu singurul în acest fel. La curtea țarului Petru-cel-Mare au ocupat situațiuni deosebite, și alți Moldoveni. În acea perioadă de închegare a marelui imperiu rusesc, mulți dintr'ei noștri au fost de sfat și ajutor împăratului, care a adunat în jurul lui tot ce a putut atrage mai de preț, dintre străinii depărtați ori mai apropiați. E măgulilor pentru noi, în orice caz, să se știe că în întemeierea multor ramuri culturale din Rusia, pe vremea aceea, Moldoveni pribegi sau fii lor, au jucat un rol însemnat. Inceputul l-a făcut Miiescu. „Străin de țara în care nu se fixase de cât de vre-o 4 ani, Spathary ajunge să fie socotit printre cei erudiți din vremea lui și încă printre cei dintâi“ (Baddeley).

Tot așa a fost învățatul *D. Cantemir*, sfetnicul ascultat al țarului Petru-cel-Mare, apoi fiul acestuia *Antioh Cantemir*, ambasadorul Rusiei la curtea regilor Angliei și ai Franței. Aceștia sunt printre cei mai cunoscuți la noi. Sunt alții și alții, cu nume schimbate; cade în seama fraților basarabeni, cunoscători ai culturii rusești, să ni-i desvăluie.

Toți aceștia ne sunt scumpi pentru că pun în evidență calitățile sufletești ale poporului nostru, înădușite îndelung prin cât țin „cumplitele vremi“ ce s'au abătut asupra-ne. De îndată însă ce acești oameni se află în condițiuni prielnice de muncă, putința lor de a produce opere trainice se desvăluie, ca și semințele care nu dau colț pe vreme de îndelungă secetă, dar isbucnesc de îndată ce cade o ploaie binefăcătoare.

Chiar dacă mulți dintre ei s'au înstrăinat, nu din vina lor, origina lor românească ne

poate servi drept cheazăsie că comorile, care zac ascunse în sufletul poporului nostru, pot să strălucească atunci când cultura și buna stare economică va topi scoarța care le ascunde. Și Milescu, și Cantemir, alătura de toți acei cari, cu grea străduință, au dat semne de samă, de însușirile etnice, ne pot da încredere, pentru vremurile, când și la noi condițiunile vor fi prielnice de a contribui la propășirea chiar a gândirei omenirii întregi.

II

Călătoria lui Milescu la Peking

— *A. De la Tobolsk la granița Chinei* —

Pentru a înțelege însemnătatea drumului făcut de Milescu, se cuvine de spus câte-va cuvinte asupra înaintării rușilor dincolo de Urali. Cea dintâi noțiune exactă despre fluviul Obi se căpătă abea la sfârșitul veacului al 15-lea, pe vremea când Ștefan cel Mare ducea în Moldova luptă grea cu toți vecinii care-l hărțuiau într'una. Inceputul adevăratei cuceriri a Siberiei îl făcu *Irmak Timofeev*, șeful unor briganzi de pe Volga, spre sfârșitul veacului al 16-lea, mort ceva-ceva (1584) înainte de cucerirea Ardealului de către Mihai-Viteazul. Făcând multe nelegiuri prin ținuturile Volgăi, fu iertat de țarul Ioan cel Groaznic, și trimis dincolo de Ural în surgun. Cu o mână de oameni, puse stăpânire pe Siberia de apus. Numele lui a devenit legendar. Abee atunci începù metoda cucerire a Siberiei. Orașele, pe care noi le învățăm în geografie, că sunt înșirate dealungul liniei transsiberiene, au o viață relativ scurtă. Tobolsk e întemeiat la 1587, Ienisseisk abea în 1667 iar Irkutsk devine oraș în 1686.

Temeiul cunoașterii Siberiei și a drumurilor

de legătură cu China cade în veacul al 17-lea, iar dintre toți exploratorii vremii Mîlescu este cel mai iscusit și aduce cele mai minuțioase observațiuni, iar „jurnalul său este plin cu atât de multe detalii topografice, în cât, cu slabe excepțiuni, este ușor îndeajuns pîntru a arăta pe hartă drumul său”.

Călătoria lui Mîlescu începe dela Tobolsk. Într-o Duminică seara, în ziua de 2 Mai 1575, porni pe râul Irlici în sus, un afluent al marelui râu Obi. Vasele erau cu lopeți, vâslite de oameni rechiziționați din satele mărginașe. De o parte și alta a râului se întind numai păduri de mesteceni, iar jos în lunca râului lin, zăvoaie de popi și sălcii.

Din sate tătărești, trece prin regiunea Ostiacilor „cu meceturi în care sunt idoli sculptați de argint, aramă și de lemn, de felurite forme; se închină stînd jos, se pun în extase și dănuțesc; iar cânducid în pădure un urs, îl tîrăsc în curte și în casă și trăgînd cu arcurile înfig în el săgeți și-l bat și sar și joacă, zicînd că se roagă lui Șeitan (diavolului), care, cred ei, merge din curte în curte”.

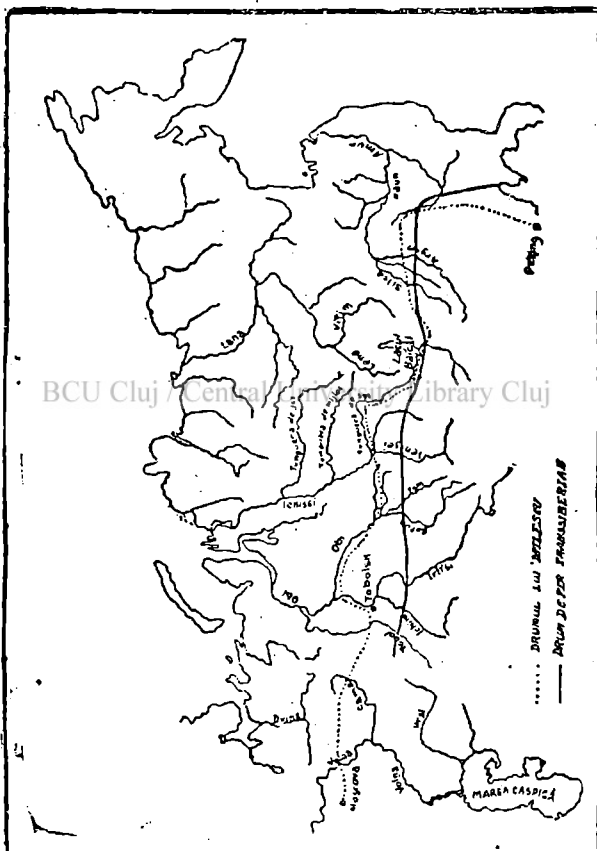
Pomenind într-o scrisoare trimeasă tatălui de la Samoroosky-Yam din 10 Mai, compa ă râul Irlici cu Dunărea, spunînd că este tot atât de lat și adînc. Nu se mulțumește cu observațiuni geografice, ci nu uită să însemne că pe aicea noaptea nu e mai lungă de 5 ceasuri.

Trebue să știm că Mîlescu în afară de notele lui de călătorie, făcute pas cu pas și zi cu zi, trimetea din loc în loc rapoarte către Țar, care sunt ca niște rezumate, scrise limpede și curgător, asupra celor observate.

„Vreau să fac și o hartă adevărată (de și nu am un cartograf cu mine) cu toate râurile și tot ce voi vedea, și când mă voi înturna la

Moscova și voi privi în ochii limpezi ai Males-tății Voastre, voi face o dare de seamă deplină despre toate celea”.

Pâni Htici dă în Obi. De aici Milescu apucă

„în sus, în potriva apelor“. Călătoria pe Obi începe la 15 Mai. Greutățile se pun în cale repede-repede. Ahea apucă să facă puține verste

și ghețurile scoborate, mari cât munții, îl opresc în loc vre-o câteva zile. La 23 Mai ajunge în dreptul orașului Surgut, așezat sus pe coastă „care după Tobolsk este fundat mai înainte de cât toate celelalte” (1593), într'un ținut de Ostiaci. „Agricultură nu se face la Surgut din cauza frigului celui tare și din cauză că sunt multe bălți; iar pește este mult și acesta se face schimb cu grâne”.

Până la al doilea mare oraș, Narim, călătoria a fost grea „căci Obi venia mare și a înecat câmpurile și pădurile, întinzându-se ca un lac; și vremea eră rea, cu furtuni, ninsoare și ploaie”. Aceasta eră pe la începutul lui Iunie. Narim este un oraș așezat pe loc înalt, având și cetate durată din lemn, în care stă un voevod cu o garnizoană de 40 soldați. „Imprejurul cetății sunt sate cu câțiva locuitori plugari, care de puțin timp au început a face sămănături, de și recolta nu e prea mănoasă.

Comerțul de blănuri, mai ales de samuri, este foarte lucrativ. Nicăeri în imperiul Siberiei însă nu sunt blănuri așa de mari și bune ca la Berezow și Narim”.

De pe râul Obi, Milescu apucă spre răsărit, pe un afluent al acestuia, Keti.

Urmează apoi descrierea „râului Obi și a altor râuri care cad în el de la începuturile lor și până la gura lui care se varsă în Ocean în Marea Ledoranto; să descriem popoarele ce locuiesc în aceste locuri, obiceiurile lor, dealurile, pădurile, varietățile de pești ce sunt în el și altele toate câte pot să completeze descrierea, după datina geografilor”.

Și iată cum începe descrierea, ca un exemplu de stilul său, neîntrecut pe acele vremuri, chiar de geografi din țări apusene.

„Mare și vestit este fluviul Obi, cunoscut de toți geografii din timpurile vechi și moderne,

ca hotar între Asia și Europa. Nu este nici un alt fluviu pe lume care să-l întrecă în mărime și adâncime, afară doar de Amur. Dar geografii nu-i cunosc decât numele și gura lui, unde se varsă în Mare. Care sunt isvoarele lui și ce popoare trăesc pe țărmurile lui nu le știu ci descriu, fals, nume de orașe și noroade, care nu se găsesc nici cum în regiunea Obului“.

„Obi este un râu foarte lung, căci isvoarele lui sunt în stepele din sud iar gura lui în Oceanul înghețat. Adâncimea lui iarăși e mare, căci când e furtună face valuri ca și marea. Fundul lui nu este pietros, iar țărmurile sunt de pământ, fără stânci.

„Are mulți pești, mai cu samă nisetri și un alt soi de pește numit Muksun, bun la gust; se cunoaște că vine din mare. Așa de mult pește ce este în el, bun și gras, ca în nici un alt râu. Numele lui pare a fi păgânesc, de și latinește tot Obi se spune; Tătarii îi zic Amor. De o parte și alta a lui sunt păduri întinse, din stepă și până la mare. Munți înalți însă nu are, afară de cei numiți Kriaz, care când se apropie de țărm, când se depărtează; aci sunt mai înalți, aci mai joși. Pe ei cresc păduri și felurite plante, iar ei se întind ca un brâu departe în câmpii, de nici nu se știe unde ajung.

„Apa lui Obi este albicioasă și tulbure, nu ca a altor râuri, din pricină că vine din bălți. Nu este prea năvalnică, cum sunt râurile stâncoase, dar nici lină; în unele locuri e mai repede, afară de acolo unde adâncimea e mai mare. Geografii din neștiință spun că Obi ar forma hotarul dintre Asia și Europa; ei se amăgesc crezând că isvoarele Donului nu sunt departe. Acum însă se știe că sunt departe și la mare distanță unele de altele. Dar după

această descriere să urmăm iarăși călătoria noastră“.

Râul Keti e în ținutul Ostiacilor. Milescu le descrie viața. „Simplicitatea vieții și a obiceiurilor, precum și idolatria, neamul acesta îl păstrează așa cum l-a apucat de la uriașul Nimrod. Acesta e poporul numit Ichtiofagi de către istoricii greci și latini (de și nu-i cunosc de cât din auzite). Unii mănâncă peștii chiar cruzi; alții îl usucă sau îl fierb. Sare în pâne ei nu cunosc. Se hrănesc numai cu pește și cu rădăcinile unei plante numită susak, pe care o adună vara, o usuc și apoi iarna o mănânt. Pâne nu pot mânca; dacă mănâncă pâna ce se satură, mor. Peștele îl vânează nu numai pentru mâncare, ci din unii fac — jupuindu-le pielea — și îmbrăcăminte, încălțăminte, slujindu-se la cusut cu vinele sau mațele de pește. Folosesc bărci ușoare, din lemn în care se pun câte 5 ori 6 oameni. Poartă arcuri și săgeți, fiind gata oricând pentru război. Femei sunt multe și fiecare ține câte vrea“.

Părăsind râul Keti, apucă spre cetatea Ieniseisk prin locuri mocirloase, numai bălți și pârae. Drumul se face pe cai mari și buni, cale de două-trei zile.

Din ținutul acesta al Ieniseiului, Milescu scriind o scrisoare către Matveieff pomenește: „Partea locului este foarte mândră, aducându-mi, aminte de Moldova iar fluviul Ienisei de Dunărea, un râu mare și frumos“.

Ori cât de departe ar fi și ori cât de înstrăinat s'ar părea, în sufletul lui nu s'a știrbit amintirea plaiurilor pe unde ș'a dus tineretea. E minunea dragostei de țară, care nu nu se șterge așa lesne!

La 18 Iulie, spre sară, a plecat dela Ieniseisk. Luptând cu valurile iuți ale acestui râu, numai două zile, ajunge la 21 Iulie la gura

râului Tunguska sau Angora de jos. E un râu vijelios, venit din lacul Baical și curgând prin ținuturi pietroase. În calea lui numai repezișuri peste repezișuri, împotriva cărora expediția luptă din greu. Descrierea acestei părți de drum, este iarăși amănunțit făcută, iar peripețiile trăte foarte sugestiv redate. În multe locuri vasele nu pot trece de cât dacă sunt trase cu funii și odgoane în susul apei.

„August în 20. Prinzându-se vasul și legându-l iarăși cu odgoane mari, l-am urcat în susul cătaractului; dar când a venit la al treilea repeziș, acolo unde se rupsese odgonul, s'a înțepenit pe o stâncă și mult am înuncit ca să-l desprindem de acolo. Cu mila lui Dumnezeu și cu ajutorul credinței și norocul marelui Împărat, ridicând vasul de pe stâncă l-am îndreptat pe apă cum se cuvine și am trecut cu sănătate“.

Și așa din repeziș în repeziș, vreme de 51 de zile s'a căsnit Milescu pe acest râu sălbatec, care trece printre munți, și prin meleagurile căruia trăiesc Brațci și Tunguzi.

„Brațcii dau ca tribut către împărăție, de fie care om sau slugă, afară de muieri, câte-o piele de samur ori două“.

Lăsând cetatea Irkușk în urmă, Milescu apucă pe Angora, bucată de râu ce iese din lacul Baical, iar la 22 Septembrie intră în Marea Baicalscă „care nu s'a văzut nici de cei vechi nici de cei moderni geografi. Au descris despre lacuri și bălți mult mai mici, iar despre Baicalsa, care este atât de mare, nu au pomenit nimic. Din această pricină, voi descrie, aice, pe scurt“.

Milescu nu străbate numai lacul, ca să meargă mai departe. Il înconjură, cercetându-l pârâu cu pârâu. E unul dintre cei dintâi exploratori ai acestei întinse suprafeți de apă, mai mare de cât fața Moldovei.

Iată ce frumos începe descrierea lacului:

„Baicalul se poate numi Mare din pricină că din ea iese râul Angora, care mărindu-se cu alte gârle și râuri, cu râul Ienisei împreună, ajung în Oceanul cel mare. Poate fi numit Mare pentru că-și amestecă apele cu Oceanul și că nu poate fi înconjurat lesne și din cauză că are o mare lungime și lățime. Poate să i se spună și lac, pentru că apa lui e bună de băut și nu este sărată“.

Descrierea e completă. Vorbește despre țărurile stâncoase, despre munții pe vârfurile cărora omătul stă și iarna și vara, despre pădurile de cedri și tot felul de arbori, care se scoboară până'n oglinda apei. „Iarnă începe a îngheța, cam de la Sf. Neculai ori Bobotează. Ghiața ține până pe la Mai; ajunge grosimea de un stânjen și mai bine. De aceia iarna se poate umbla pe ea cu săniile însă nu fără pericol, căci adeseori noianul de apă de desupt vrând să răsufle, ghiața crapă și se fac gârle, late de câte 3 stânjeni și mai bine. Iar apa nu se revarsă peste ghiață ci aceasta curând se împreună cu huet mare și cu pocnete“. Vara, din potrivă, adesea lacul este plin de mugetul valurilor, care se înalță ca și pe mare, venind să se sfarme, în spume, de stâncile de la țarm.

La 22 Septembrie, Milescu intră pe una din cele 9 guri, prin care apele râului Selenga se varsă în Baical.

Vara s'a dus. Ajungând în satul Ilinsk sau Slobozia lui Ilie, vânturile de iarnă încep a suflă, cu ninsoare și sloată rea.

Soldații care-l întovărășesc cer să se întoarcă, căci altfel ar trebui să ierneze dincoace de Mare și să moară de foame.

„Sept. 28. Văzând că toamna se întărește și vremea se înăsprește mereu, am dat drumul

Cazacilor din Ienisei, ca să se întoarcă cu vasele și am trimis prin ei scrisoare la marele Domn, la Moskova. După ce au plecat ei, am trimis la cetate ca să strângă căruți de podvoadă, cai și cămile; iar vasele noastre le am pus la loc bun, lăsându-le sub pază severă”.

Începe călătoria printre iurturi de Môngoli, sate provizorii, legate de nutrirea numeroaselor turme de vite.

„Mongolii locuiesc de jur împrejur, peste tot locul, în mare număr. Ei fac comerț cu Cazacii, cărora le vând cai, cămile și alte animale, precum și tot felul de marfă de Kitaia; iar de la Ruși cumpără samuri și alte lucruri rusești.

Neamul acesta este foarte mare; începe dela râul Amur, din câmpie și se întinde între Kitaia și Siberia, până în țara Buharilor și în Indii”.

Dacă până aici expediția s'a făcut, ori cum, mai lesnicioasă fiind calca pe apă, de aci încolo drumul e mai greu.

Caravana urcă și scoboară dealuri și munți, străbate câmpii unde nici cu ce face focul nu e, taie ape în curmeziș. E o adevărată și grea încercare. Notele de călătorie devin scurte, dar puținele cuvinte spun multe suferinți.

„Am avut ninsoare, ger și mâncare proastă” scrie la Decembrie 26. „Am stat lângă râul Argun toată ziua, ca să se odihnească vitele, ca să le mai adăpostim și să le hrănim, fiindcă atât caii cât și cămilele stătuse și ologise, în cât a trebuit să le facem papuci de papură. Lemne n'am avut de cât de salcii uscate”.

Drumul făcut se poate lesne urmări, datorită amănunțimilor asupra popasurilor săvârșite zilnic. De pe râul Selenga, trecut cu anevoie, Milescu apucă spre nord-est, dealungul râului Uda, ajungând până la obârșia râului Vitim, care dă în Lena. De aici se scoboară spre sud-est, poposește la cetatea Narghinsk, atin-

gând râul Ingoda care dă în Shilka, deci aparține basinului Amurului. Pe atunci în cetatea Narginsk erau mulți Tunguzi și Brațci, o biserică a Înălțării Domnului și vre-o 60 de case de Cazaci, în afară de vânători, ținutul fiind bogat în Samuri. Ajungând la Argun, afluentul Amurului, s'a atins granița dintre Siberia și China. Greutăților drunului se adăugea nesiguranta aprovizionării cu cai și merinde, căci ținutul de și este populat, dar locuitorii sunt șireți ori se tem și se ascund. Alții, bănuitori, sunt gata de luptă „stau pe dealuri înarmați și ne pândeau“. Unele triburi de Tunguzi incuscriți cu Mongolii, locuiesc liberi, fără a da nici un tribut nimănui. „Numai Namask nokii aceștia fac piedică în călătoria de la Siberia spre împărăția Kitaci, de nu pot merge ambasadă și oștiri“. Cămilele cad în drum de oboseală; „am mai lăsat și mulți cai ajunși la neputința de a mai merge“. Trimeșii înainte nu se întorc, sau se întorc fără merinde și cămile. Zile grele încep pentru călători, care ajung în sfârșit la 13 Ianuarie 1676, sub un deal, unde se întâlnesc cu oamenii trimeși, întovărășiți de câți-va Kitaiți.

„Aici terminăm călătoria noastră prin imperiul Siberiei, căci aici este marginea și sfârșitul, la izvoarele pârâului Ulucea sub dealul Kitaicesc numit Tortarganginsk, care aparține Siberiei, urându-i spor și întinde-te până la marginile pământului, amin! Slavă ție Dumnezeu“.

— B. De la graniță spre Peking —

În aceeași zi la 13 Ianuarie la amiază, venirea dinspre China, căpetenii Chineze cu 60 de oameni întru întâmpinare, căci M. Ilescu avuse grija să trimeată încă de pe când era la Nerginsk, pe unul dintre ai lui, Milovanof, care să veș-

tească sosirea „ambasadorului”. Milovanof a-junse cu vre-o 4 săptămâni mai înainte, pe drumul Albazinului la Naun, așa în cât în grabă se puse la cale întâmpinarea Ambasadorului. După câte-va zile, la 23 Ianuarie, sosește la locul de popas și Voevodul regiunii în frunte cu 200 de soldați, căci căpeteniile mongole încă nu erau deslușite asupra caracterului expediției lui Milescu. Cea întâi întrebare pe care i-o pune este: Vine cu pace ori cu război? La răspunsul lui că aduce scrisoare și daruri de la Țar, care nu dorește de cât să trăiască în pace cu vecinii săi, voevodul mongol răspunde „că nimic pe lume nu e mai de samă de cât pacea; când împărații trăesc în înțelegere unii cu alții, norodul, supușii lor sunt fericiți și îndestulați”.

Șiretenia chineză și mai ales ceia ce se numește diplomație, este vestită azi ca și din cele Băntâi timpurii. University Library Cluj

Milescu trebuia să lupte dintr'odată cu aceste însușiri ale trimișilor, care țineau cu ori ce chip să puie mâna pe scrisorile Țarului și să afle darurile ce le aduce. Dar, șiretenia chinezească a avut de furcă cu aceia, nu mai puțin firească, a Moldovanului din slujba Țarului. Zile întregi au urmat discuțiunile, cu semne de vădită politeță dintr'o parte și alta, cu schimburi de mici daruri și nelipsita vodcă. Dar vremea trecea și nu venia ordin de înaintare de la Peking.

Mileșcu se îndeletnicește să cerceteze obiceiurile pământului, făcând rapoarte către țar, conform indicațiunilor date, asupra locurilor, a oamenilor și obiceiurilor de tot soiul.

„Climatul aici ește cald și regiunea rodnică. Râul Naun e cam ca Dnipro de mare, cu multe așezăminte în lungul lui. El se varsă în Sungari și amândouă dau în Amur”.

În plină Manciuire, în regiunea râului Naun, Milescu stă multă vreme, căci bănuielile celor trimiși în întâmpinarea lui nu mai conțin. Așa în Februarie 26 vine în sfârșit din Peking Askaniama un funcționar mare, al patrulea în rang, din Ministerul de externe al Chinei. E un mandarin, întovărășit de secretari și preoți. Lui Milescu i se spune că trebuie să se poarte cu deosebit respect față de un funcționar atât de înalt, consilier intim al Împăratului.

Încep discuțiunile din nou. Mai întâi trebuie elucidată o formă de politeță. Mandarinul vroia ca Milescu să vie să-i facă vizită întâi, ceea ce „Ambasadorul” Țării socotea că ar fi o scoborâre a prestigiului Stăpânului pe care-l represintă.

Problema grea se rezolvă printr'un compromis, care împacă ambele tabere, de și Askaniama rămâne cam supărat. De altfel multe supărări de această natură va stârni mândrul moldovan. Pe urmă venirea la rând a aceiași încercări de a scoate scrisoarea Țării din mâna lui Milescu. Dar și cu acest prilej diplomatul chinez rămâne bătut. Milescu rezistă, argumentând la toate născocirile finului mandarin. Inteligența vie a lui Milescu, scânteiază în paginile scrise de el, asupra discuțiilor avute în regiunea râului Naun, la 8000 km. depărtare, în linie dreaptă, de județul Vasluiului, unde își avea moșiile. A trebuit la cele din urmă ca Askaniama să trimeată stafetă la Împărat, să-i vestească cum stau lucrurile și să-i ceară sfat. Și astfel l-au apucat Paștele în meleagurile depărtate. După obiceiul ortodox Milescu a ciocnit ouă roșii cu tovarășii săi, ba a trimis câte-va și mandarinului, vroidnd să-l convingă prin aceasta că el nu conduce o expediție militară, ci e ambasadorul care dorește pacea, ca și stăpânul său.

De altfel toate bănuelile care-l țineau în loc, erau în parte îndreptățite prin unele incursiuni de ale Cazacilor din regiunea Amurului, în vremea. Înd granița nu eră încă bine stabilită.

În sfârșit la 13 Aprilie „Askaniama vine în satul unde eram, vizitându-mă foarte politicoasă în cortul meu și în bună dispoziție, spre a mă vesti că Majestatea sa Bogdikhan, dorind să întărească prietenia și dragostea dintre el și Majestatea Voastră, a trimis poruncă grabnică, să mă aducă împreună cu supușii M. Voastre, în număr de 150 oameni, spre capitală, dându-ne toate onorurile“.

La 17 Aprilie începe marșul către Kanbalik, cetatea Khanului. Dacă toată istorisirea vremii cât Milescu a stat în regiunea Naunului se cunoaște din raportul făcut Țarului, de acum înainte iarăși încep notițele lui zilnice, mai scurte, dar precise, pentru a nu da de bănuț ceva sub-secretarului de stat ce-l întovărășea.

Este notat, rău cu rău, din numeroșii aflueți ai Naunului, veniți din munții care despart Manciuria de marele deșert Gobi. Acum trece printr'un colț de pustiu, acum prin stepă cu iurturi mongole, După ce lasă în urmă râul Tulla, ajunge la mănăstire, așezată lângă un lac și în care trăește Darkhan lama, venerat de popor. Milescu are prilej să arăte minunea medicamentelor pe care le-a adus cu sine, ceia ce face să-i crească vaza și mai mult.

La April 21, trece râul Korghai, „stâncos și foarte repede, cu apă limpede“. Pe urmă vine ochiul de pustiu cunoscut azi sub numele de Gobi răsăritean. Munții se văd din depărtare, iar în drum e numai nisip, „în care caii se afundă până la genunchi“ cel mult cu ochiuri de apă sărată. Așa merge vre-o 9 zile, cu greu. La 30 April, în sfârșit vine la rând Sharamura, care se îndoaie spre sud, udând

Mukdenul. După trecerea râului Lohan, năsipurile încep să scadă să le ieie locul pădurile iar ținutul devine muntos. Yurturile mongole prind a fi înlocuite cu case zidite, iar chinezii se ocupă cu cultura pământului. În cursul zilei de 5 Mai, se vede mai înviorat de peisajul umbros, Askanama roagă pe Milescu să puie soldații să-i mai cânte cântecul „Dunăre, Dunăre” care i-a plăcut mult, când l-a auzit întâia oară. Călătoria grea, a apropiat pe cei doi oameni de origine atât de diferită, făcându-i să uite și distanța, ca și deosebirile de atribuțiuni.

Au ajuns munții dar și pericolele legate de ei. Tigrii și leoparzii atacă nu numai caii ci și pe oameni. În lagărul de seară, încep să se aprindă focuri spre a speria animalele sălbatice. Satele sunt înconjurate cu valuri înalte, pentru a fi ferite mai lesne de aceste dihăni, numeroase în munți și care fac goluri printre vite. Munții sunt stâncoși, iar în multe stânci sunt săpați idoli. Și astfel încetul cu încetul ajung la Sin-fen-Kul, cel dintâi mare oraș, la adăpostul vestitului zid chinezesc, a cărui descriere Milescu o dă cu multe amănunțimi. Zidul fu străbătut în ziua de 10 Mai 1676.

De aici înainte se vede vechea civilizație, de care Milescu nu prea se arată mirat. Satele sunt toate cu case de piatră, pământul e lucrăc, iar pe coastele dealului stau livezi și vii. La fiecare pas aproape sunt mănăstiri și temple, pe care le descrie mai amănunțit. În fața idolilor ard candelile.

De la Naun până la marele zid a făcut 24 de zile, iar de aici până'n Peking 5 zile. La 15 Mai au intrat în capitala Chinei. „Despre Peking, cât e de mare și frumos, mai ales despre partea Roșie sau partea imperială, unde e palatul, voi scrie în cartea în care Imperiul

chinezesc va fi descris mai pe larg". Miclescu s'a ținut de vorbă, iar *Descrierea Chinului* e scrierea lui cea mai cettită.

Conștiinciositatea și exactitatea cu care Miclescu a însemnat locurile pe unde a trecut, face admirațiunea cunoscutului englez *Baddeley*, care spune că prin datele lui Spathary a îndreptat unele erori de pe hărțile din veacul al 20-lea. D'Avril, care a tipărit în 1737 un Atlas asupra Asiei, se sprijină pe observările lui Spathary al nostru și-i folosește harta.

În cunoașterea geografică a extremului orient, locul lui Miclescu este astfel stabilit de către cercetătorii străini printre cei mai exacti observatori, pe al căror cuvânt trebuie pus temeiul.

E o reabilitare tardivă, dar pentru noi de mare preț, căci arată însușirile unuia din neamul nostru, care ș'a arătat capacitatea când a avut prilejul să poată munci cu folos.

— C. Popasul în Peking —

Frumoasele pagini scrise de Miclescu asupra vremii cât a stat în Peking, nu aparțin numai geografiei. Sunt pagini de literatură, care întrec cu mult tot ce s'a scris la noi în veacul al 17-lea.

E greu să se arăte pe scurt în această broșurică nu numai vioiciunea și claritatea stilului lui Miclescu dar chiar înșirarea diferitelor peripecții care le-a trăit în Capitala Imperiului chinezesc.

A fost mai întâi iarăși delicata chestiune a presintării scrisorilor. Miclescu susținea morțiș că onoarea stăpânului său, ca și a puternicei și marei împărății peste care domnește, îi impune ca să presinte el singur, în persoană, scrisorile în fața Impăratului chinez.

Nici amenințări, nici măguliri nu pot să-l înduplece să facă altfel. El vizitează un Alik-

hamba, mandarin în grad mai înalt de cât Askaniama, aproape Ministrul Afacerilor străine.

De geaba. Il vizitează și Ferdinand Verbiest șeful iesuiților alipiți la curtea chineză. Cu el vorbește în latinește, ceea ce face o impresie uimitoare asupra mandarinilor, care asis:ă, înălțându-l în stima lor, mai ales că Baikof, alt trimes al Țarului, cu vre-o câți-va ani mai înainte, a lăsat o impresie proastă, neștiind să vorbească de cât rusește și înțelegându-se prin ajutorul interpreților.

Discuțiunile asupra felului presintării scrisorilor țin multe zile. Milescu aduse argumente peste argumente. „Așa e obiceiul la toate curțile împărătești din lumea întreagă atât ale împăraților creștini cât și la Turci. Ambasadorul presintă scrisoarea și dă darurile. Majestatea sa Țarul va face la fel cu trimișii Bogdikhanului”. Cedează ca să dicteze lui Verbiest în latinește cuprinsul scrisorilor, spre a se vedea că nu cuprind nimic ofensător ci termeni numai de prietenie. În vremea cât dictă scrisoarea, vine un trimis al Impăratului, unul din favoriții lui intimi, ca să se convingă că în adevăr Milescu vorbește deadreptul, fără interpret, cu iesuitul Verbiest. Era o minune, de care auzise și Impăratul.

Dar nici această operație nu ajunge. Șireții mandarina, ca să puie mâna pe originalul scrisorii, au spus că Impăratul Chinei se îndoește dacă copia cuprinde adevăratul înțeles al originalului.

Hotărârea este nestrămutată și e bazată pe un sfîrct protocol al curții. Ori ce argumentare e de prisos. Milescu fu nevoit să cedeze sau să se întoarcă, ca și Baikof, cu scrisorile Țarului nepresintate. Din această cedare, numai ca să servească interesele superioare ale țării, i s'a

adus apoi învinuire, fiind unul din punctele de acuzare ridicate de Milovanof.

Scrisorile și darurile fură duse la curte cu mare alai și primite de fratele Împăratului.

Abea mai târziu vine la rând și primirea solemnă a ambasadorului. Acesta e întrebat asupra sănătății Țarului, de câți ani e, cât de înalt e? De când domnește? Pe urmă a întrebat și pe Milescu: De câți ani e? Unde a învățat de știe atâtea câte a auzit că știe: filozofie, matematici și trigonometrie? Pare-se că Milescu în această audiență, ca să-și arăte supărarea, nu a fost prea politicos și nu a răspuns cu toată smerenia cuvenită. Așa reiese cel puțin dintr'o relatare asupra ambasadei lui Izmailof din 1759. „Sfetnicii l-am prevestit pe Izmailof, când va fi primit în audiență de cătră Han, să se arăte politicos, căci când ambasadorul rus Niculai Spataru, a fost primit și l-a întrebat dacă a studiat astronomia, el a răspuns da, a învățat. Și când Hanul s'a interesat despre o stea numită, Cuiul de aur, Spathary a răspuns foarte răstit: „N'am fost în cer ca să cunosc numele stelelor“. Ambasadorul dând astfel de răspuns se înțelege că iesuții nu l-au transmis Hanului“.

Purtarea lui dârză, nesupusă, nevrând să știe de obiceiurile curții, au indispus pe Împărat, mai ales că și mandarinii cu care Milescu a venit în legătură, din cauză că adesea i-a cam repezit, i-au creat, de sigur, la Împărat o atmosferă nefavorabilă.

Despre toate acestea Milescu scrie în memoriile sale.

Viața lui în Peking nu se mărginește numai la discuțiunile cu mandarinii asupra ceremonialului de urmat. Fire iscoditoare, folosește orice relațiune pentru ca să-și îmbogățească cunoștințele. Zilnic aproape discută filosofia și is-

toria cu iesuții învățați. Se pune în legătură cu reprezentanții portughezi și olandezi.

Describe viața curții chineze, palatul imperial, obiceiurile văzute, rangurile funcționarilor. Describe fenomene naturale, cum e un taifun.

În sfârșit după mai bine de două luni, pleacă din Peking la 4 Septembrie 1676. La întors face aproape acelaș drum, dar cu mai puțină bună voință din partea autorităților, de cât la sosire. La Selenghinsk ajunge abea la 3 Mai 1677, trece Baicalul pe ghiață, la 16 Mai e în fortul Irkutsk iar la 7 Iunie în Ienissei. Aice simți schimbarea din Moscova, după moartea țarului Alexei și surgunul protectorului său Matveief. Este perchiziționat, i se ia tot ce avea la el, printre care e și diamantul 'cât un ou de hulub, de care vorbește Niculce. Cu această se termină notele de drum.

Și astfel se săvârșește călătoria Moldovanului Nicolae Milescu zis și Spatarul Cărnău la curtea împăratului Chinei.

Resultatele călătoriei lui sunt recunoscute de toți ca foarte însemnate. Drumul apucat de el și descris în amănunțimi, este aproape în totul urmat de noua cale ferată transsiberiană, atât până la granița Manciuriei cât și până la Tsitsikar pe Naun. Descrierea lui geografică este atât de credincioasă realității în cât e folosită și azi. Mai presus de toate însă paginile rămase de la el sunt pline de vioiciune; prin varietatea lor sunt cu interes cetite.

În acest chip putem înscrie în lista aleșilor neamului nostru și numele lui Nicolai Milescu, fire mândră și isteată, care a dus faima neamului, departe, hăt departe de granițele țării sale.

Seria B. „Sfaturi pentru gospodari”⁶⁾

- No. 1. Ingrijirea păsărilor de Prof. C. Motaș.
- „ 2. Despre tovarășii de *Preot C. Dron.*
- „ 3. Despre scarlatină de *Dr. I. Gheorghiu.*
- „ 4. Livada dlu sâmburi de *G. Gheorghiu.*
- „ 5. In jurul casei de *M. Lupescu.*
- „ 6. Casa de *I. Simionescu.*
- „ 7. Morcovul și alte legume de *P. Roziade.*
- „ 8. Sifilisul de *Dr. E. Gheorghiu.*
- „ 9. Temelul îmbunătățirilor vitelor de *Th. Chițoi.*
- „ 10. Votul obștesc de *A. Gorovei.*
- „ 11. Creșterea porcilor de *C. Oescu.*
- „ 12. Viermil de mătasă de *T. A. Bădărdău.*
- „ 13. Oflica sau tuberculoza de *Dr. E. Gheorghiu.*
- „ 14. Pelagra de Prof. *V. Babeș.*
- „ 15. Alegerea semințelor de *C. Lăcrișianu.*
- „ 16. Creșterea păsărilor de Prof. *C. Motaș.*
- „ 17. Rătăcirile bolșeviste de Maior *I. Mihai.*
- „ 18. O stupină dintr'un rolu de *N. Nicolaescu*
- „ 19. Cum se întemelază o vie de *D. M. Cădere*
- „ 20. Răsadnița și Plantele din răsad de *V. Sadoveanu;*
- „ 21. Lehuzla de *dr. E. Gheorghiu.*
- „ 22. Meșteșugul vopsitului cu buruien de *Art. Gorovei.*
- „ 23. Cum orbim de *I. Glăvan.*
- „ 24. Păstrarea carnei de porc de *G. Gheorghiu*
- „ 25. Calul de Prof. *E. Udrișchi.*
- „ 26. Doctorul în casă de *Dr. O. Apostol.*
- „ 27. Cum trebuie să ne hrănim de *E. Severin.*
- „ 28. Lămurirea legii dărilor de *Iuliu Pascu.*
- „ 29. Beția de *Dr. Emil Gheorghiu.*
- „ 30. Lămurirea Constituției de *Artur Gorovei.*
- „ 31. Boale parazitare la animale, care trec la om de *C. Motaș*
- „ 32. Folosințe nesocotite în gospodărie de *I. Simionescu.*
- „ 33. Mama și copilul, de *Dr. M. Manicatide.*
- „ 34. Indrumări spre sănătate, de *Dr. I. Bordea.*
- „ 35. Despre hrană, de *Dr. I. Bordea.*
- „ 36. Omul și societatea de *Al. Giuglea.*
- „ 37. Bucătăria sătencei de *Maria Col. Dobrescu.*
- „ 38. Sfecla de zahăr de *C. Lăcrișianu.*

- No. 39. Ingrășarea pământului de *I. M. Dobrescu*.
 „ 40. Frigurile de baltă de *T. Dumitrescu*
 „ 41. Banul de *A. Giuglea*.
 „ 42. Sfaturi practice de *Ing. A. Schorr*.
 „ 43. Lămurirea calendarului de *A. Giuglea*.

Seria C. „Din lumea largă“.

- No. 1. Ucraina de *G. Năstase*.
 „ 2. Cehoslovacia de *I. Simionescu*.
 „ 3. Munții apusei de *M. David*.
 „ 4. Finlanda de *I. Simionescu*.
 „ 5. Bucovina de *I. Simionescu*.
 „ 6. Basarabia de *G. Năstase*.
 „ 7. Dobrogea de *C. Bratescu*.
 „ 8. În spre polul sud de *I. Simionescu*.
 „ 9. Olanda de *Ap. D. Culca*.
 „ 10. Viața în adâncul mărilor de *C. Motaș*.
 „ 11-12. A. Șaguna de *I. Lușas*.
 „ 13. Către Everest de *I. Simionescu*.
 „ 14. Românii de peste Nistru de *V. Harea*.
 „ 15. Ardealul de *I. Simionescu*.
 „ 16. Lituania de *G. Năstase*.
 „ 17. Câmpia Transilvaniei, de *Ion Popu-Câmpianu*.
 „ 18. Moldova de *I. Simionescu*.
 „ 19. Românii din Ungaria de *I. Georgescu*.
 „ 20. Jud. Turda-Arieș de *I. Mureșeanu*.
 „ 21. Țara Hațegului de *Gavril Todica*.
 „ 22. Șp. C. Haret de *I. Simionescu*.
 „ 23. Danemarca de *Magda D. Nicolaescu*.
 „ 24. N. Mileșcu în China de *I. Simionescu*

Seria D. „Știință aplicată“.

- No. 1. Fabricarea săpunului de *A. Schorr*.
 „ 2. Motorul Diesel de *Ing. Caselli*.
 „ 3. Industria parfumului de *E. Severin*.
 „ 4-5. Aerul lichid de *Ilie Matei*.
 „ 6. Industria azotului de *L. Caton*.
 „ 7-9. Locomotiva de *Ing. Caselli*.
 „ 10. Aeroplanul de *Dr. V. Anastasiu*.
 „ 11. Baloane și dirijabile de *C. Mihăilescu*.

Au apărut:

I. SIMIONESCU

OAMENII ALEȘI — I. STRAINII

EDIȚIA III. LEI 40.

I. SIMIONESCU

ORAȘE DIN ROMÂNIA

Volum cu 62 ilustrații — 99 lei